

Dvadsať rokov od zápisu prvých slovenských lokalít do Zoznamu svetového dedičstva

Pinčíková, E.: Twenty Years since the Inscription of the First Slovak Sites on the World Heritage List. *Životné prostredie*, 2014, 48, 1, p. 25 – 28.

It has been 20 years since the first three sites from the Slovak Republic – Historic Town of Banská Štiavnica and the Technical Monuments in its Vicinity, Spišský hrad and the Associated Cultural Monuments and Vlkolínec – were inscribed on the World Heritage List and equally, it has been 20 years since 9 February 1993 when the Slovak Republic became a member state of UNESCO. What did this period mean for our World Heritage sites and what does our membership in UNESCO mean for the Slovak Republic? The author of this article attempts to answer at least the first question.

Particular attention is devoted to the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (Convention), World Heritage List, World Heritage Fund, organizational structures for implementation of the Convention, its strategic goals, and the rights and obligations of the Convention member states. Currently, there are already seven sites from the Slovak Republic inscribed on the List, yet what has the 'honour' of the World Heritage brought to the individual sites? Firstly, their state of preservation has improved significantly, the quality of their protection and general legislation concerning the monuments fund has been enhanced, the system of the World Heritage monitoring has been created and the sites have been clearly delimited. Secondly, the management of the World Cultural Heritage sites has been strengthened. The state of preservation of the World Cultural Heritage sites has significantly improved with the help of the Ministry of Culture specified subsidy scheme – Let's renew our house. Having organized numerous international events, the Slovak Republic has made itself visible also in the field of education about the World Cultural Heritage. The conclusion of the article offers a brief indication of the near future expectations in the field of the World Cultural Heritage.

Key words: Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, World Cultural Heritage, World Heritage List, protection, management, monitoring, state of conservation

V roku 2013 uplynulo 20 rokov od zápisu prvých troch lokalít Slovenskej republiky do *Zoznamu svetového dedičstva* (Zoznam). Rovnaké obdobie uplynulo aj od dátumu, kedy sa Slovenská republika stala členským štátom UNESCO – Organizácie spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru, ktorá je špecializovanou agentúrou OSN – Organizácie spojených národov. Pomáha uskutočňovať ciele OSN v oblasti vzdelávania, vedy a kultúry. Základným cieľom UNESCO je rozvoj medzinárodnej spolupráce a porozumenia v oblasti spoločenských a prírodných vied, výchovy a vzdelávania, kultúry, informácií, informatiky, komunikácie a životného prostredia. Prvoradým zámerom organizácie je prispievať k upevňovaniu mieru vo svete. UNESCO má dnes 195 riadnych a 9 pridružených členov a viac ako 50 pobočiek po celom svete. Podporuje mnohostrannú regionálnu spoluprácu. Stálo pri zrode Európskeho strediska pre jadrový výskum, Medzinárodného strediska pre štúdium konzervácie a reštaurovania pamiatok a i. Podnietilo vznik veľkých medzivládnych programov v oblasti hydrológie, oceánografie, geológie a ochrany životného prostredia. Medzinárodné uznanie si vyslúžilo aktivitami na záchranu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, ale tiež ochranou ľudských práv a slobôd.

Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva

UNESCO vytvorilo mnoho medzinárodne uznaných dohovorov, jedným z nich je aj *Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva* (Dohovor). Jeho vznik podnietila veľká medzinárodná kampaň na záchranu chrámov Ramzesa II. v Abú Simbel ohrozených výstavbou Asuánskej priehrady v 60. – 80. rokoch minulého storočia. Po dlhoročnej príprave bol Dohovor prijatý 16. novembra 1972 v Paríži na 17. zasadnutí Generálnej konferencie UNESCO. Dohovor ratifikovalo doposiaľ 190 štátov sveta. Dnes je do Zoznamu zapísaných 981 lokalít na území 160 štátov (z toho 759 kultúrnych, 193 prírodných a 29 zmiešaných lokalít). Podpísaním Dohovoru členské štáty uznali, že je v prvom rade ich vlastnou povinnosťou starať sa o zachovanie lokalít svetového dedičstva – pri maximálnom využití svojich vlastných zdrojov a tam, kde je to potrebné, spolu s medzinárodnou pomocou a spoluprácou (Kol., 2005).

Za *svetové kultúrne dedičstvo* sú považované pamätníky, skupiny budov a lokality, ktoré majú výnimočnú (jedinečnú) svetovú hodnotu (článok 1 Dohovoru podľa oznámenia Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 159/1991 Zb.). Je to kultúrna a/alebo prírodná hodnota

Obr. 1. Pohľad na Spišský hrad zo Spišského Podhradia (2013). Foto: Ľubica Pinčíková

pamiatky, skupiny budov, resp. lokality, ktorá je taká mimoriadna a tak presahuje národné hranice, že je dôležitá pre súčasné a budúce generácie celého ľudstva. Permanentná ochrana tejto lokality, tohto dedičstva, má najvyššiu dôležitosť v medzinárodnej komunite ako celku. Bolo určených 10 kritérií na pridelenie jedinečnej svetovej hodnoty, ktoré sú súčasťou Operačnej príručky implementácie Dohovoru (*Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, <http://whc.unesco.org/en/guidelines>).

V Zozname sú zapísané lokality, ktoré na základe odborného posúdenia a schválenia *Medzioládneho výboru na ochranu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva* (Výbor) majú jedinečnú svetovú hodnotu. Príprava zápisu do Zoznamu je pomerne zložitý proces. Navrhovaná lokalita musí spĺňať všetky náležitosti požadované na zápis. Najdôležitejšie je preukázať, že má výnimočnú svetovú hodnotu. Uznatie tejto hodnoty sa musí spájať s dobrým stavom zachovania, autenticity a integrity, zodpovedajúcou ochranou, primeraným udržateľným využitím, adekvátne a jednoznačne vymedzeným územím a jeho ochranného pásma a zabezpečeným riadiacim systémom navrhovanej lokality.

Návrh na zápis do Zoznamu môže štát podať raz ročne do Centra svetového dedičstva v Paríži. Je formálne a odborne posudzovaný, v prípade kultúrnych lokalít expertmi ICOMOS (*International Council on Monuments and Sites*) vysielanými na odborné misie, aby vykonali hodnotenie priamo na mieste navrhovanej lokality. Výsledné hodnotenie je prerokované s členským štátom a predložené na posúdenie Výboru.

Vytvorenie *Fondu na ochranu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva* (Fond) je jedným z prínosov ratifikácie Dohovoru, hlavne pre rozvojové krajiny. Vo Fon-

de je ročne k dispozícii okolo 4 miliónov USD na pomoc štátom Dohovoru identifikovať, chrániť a propagovať lokality svetového dedičstva. Fond je k dispozícii priamo, aj na urgentnú pomoc v prípade ohrozenia hodnôt týchto lokalít.

Dvadsať rokov od zápisu prvých troch slovenských lokalít do Zoznamu svetového dedičstva

Slovenská republika sa stala 9. februára 1993 členským štátom UNESCO. Dohovor v Československu nadobudol platnosť už 15. februára 1991 (bol uverejnený v Zbierke zákonov SR ako oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č.159/1991 Zb.) a vzhľadom na zmeny štátoprávneho usporiadania Slovenská republika pristúpila k nemu 31. marca 1993 sukcesiou ako 134. štát. V tom istom roku 9. decembra na 17. zasadnutí Výboru v Cartagene v Kolumbii boli do Zoznamu zapísané prvé tri slovenské lokality: *Rezervoácia ľudovej architektúry Vlkolínec* (ako *Vlkolínec*), *Spišský hrad a pamiatky okolia* (*Spišský Hrad and its Associated Cultural Monuments*) a *Banská Štiavnica* (*Banská Štiavnica*). Každá z nich predstavuje iný výnimočný typ kultúrneho dedičstva. Banská Štiavnica s technickými pamiatkami okolia predstavuje jedinečný príklad významného stredovekého banského osídlenia a krajiny modifikovanej banskou činnosťou, ktorá pretrvala do dnešných čias. Po vyčerpaní nerastných zdrojov a skončení banskej činnosti je zachovanie tejto lokality ohrozené, aj preto si vyžaduje výnimočnú ochranu. Vlkolínec je pozoruhodnou zachovanou časťou mesta Ružomberok – osídlením s drevenou zrubovou architektúrou prevažne z 19. storočia, typickou pre horské a podhorské oblasti. Spišský hrad, Spišské Podhradie (obr. 1), Spišská Kapitula, Žehra a Levoča

sú dokladom súboru samostatných stredovekých sídel, aký sa nikde inde na svete v takomto stave a typovom zastúpení nezachoval.

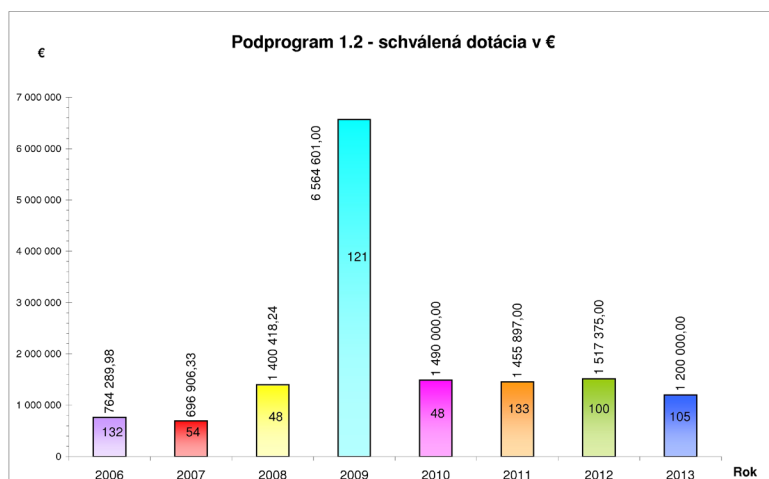
Počas dvadsiatich rokov od zápisu týchto lokalít do Zoznamu sa na Slovensku udialo viacero významných zmien, týkajúcich sa počtu zapísaných lokalít do Zoznamu, ako aj úsilia o zlepšenie stavu zachovania lokalít svetového dedičstva. Po viacročnej príprave bolo do Zoznamu zapísané *Historické jadro mesta Bardejov (Bardejov Town Conservation Reserve, v roku 2000)* a *Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka (Wooden Churches of the Slovak Part of the Carpathian Mountain Area, v roku 2008)*. Menšie či väčšie zmeny sa dotkli aj prvých troch zapísaných lokalít. V roku 2006 bol oficiálne zmenený názov lokality Banská Štiavnica na *Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia (Historic Town of Banská Štiavnica and the Technical Monuments in its Vicinity)*, aby lepšie vystihoval hodnoty lokality. Územie lokality Spišský hrad a pamiatky okolia bolo v roku 2009 rozšírené o územie Pamiatkovej rezervácie Levoča a jeho názov bol pozmenený na *Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia (Levoča, Spišský Hrad and the Associated Cultural Monuments)*. Do Zoznamu bolo zapísané aj svetové prírodné dedičstvo *Jaskyne Slovenského a Aggteleckého krasu (Caves of Aggtelek Karst and Slovak Karst, v roku 1995 spoločne s Maďarskom, rozšírenie územia v roku 2000)*. V roku 2007 k nim pribudli *Karpatské bukové pralesy (lokalita spoločná s Ukrajinou)*, ktoré boli v roku 2011 rozšírené o staré bukové lesy Nemecka s výsledným názvom *Karpatské bukové pralesy a staré bukové lesy Nemecka (Primeval Beech Forest of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany)*. Dnes má Slovenská republika na Zozname sedem lokalít. Pri zhodnotení celkového úsilia o zlepšenie a zabezpečenie adekvátneho stavu zachovania lokalít svetového dedičstva uvádzame len opatrenia týkajúce sa svetového kultúrneho dedičstva (SKD). V prvom rade to bolo zlepšenie ochrany pamiatkového fondu, vrátane legislatívy (Pinčíková, 2011). Ďalej to bolo vytvorenie systému monitoringu ako účinného nástroja na predchádzanie ohrozenia, zlepšenie riadiaceho systému a finančnej pomoci štátu, propagácie, vzdelávania, vytvárania odborných kapacít a prezentácie hodnôt lokalít SKD. Spoločné problémy spojené so zabezpečením hodnôt svetového dedičstva v rámci regiónu boli prezentované a riešené na viacerých významných odborných podujatiach. Ochrana lokalít SKD podporilo v prvom rade prijatie zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov. Prijatie zákona č. 176/2002 Z. z. o ochrane a rozvoji územia Bardejova a zákona č. 100/2002 Z. z. o ochrane a rozvoji územia Banskej Štiavnice a okolia malo skôr deklaratívny charakter. V posledných dvoch uvedených zákonoch priamo nie je dostatočne zabezpečená ich vynútiteľnosť. Ich účelom bolo vytvoriť podmienky na plnenie Dohovoru. V kontexte so zákonom č. 49/2002 Z. z. majú skôr apelačný charakter. Na ich prípravu v tom čase existovali politické zámery, ktoré neboli rovnako

intenzívne na prípravu obdobných zákonov ostatných lokalít SKD. Mnohé z týchto lokalít vyhlasujú potrebu jeho vytvorenia, avšak k samotnej realizácii doposiaľ nedošlo. Najviac rezerv je pri zabezpečovaní ochrany kultúrnej krajiny uskutočňovanej prostredníctvom rezortu životného prostredia. V stave aktuálneho riešenia je adekvátne zabezpečenie protipožiarnej ochrany drevených chrámov a ostatnej drevenej architektúry. Riešenie si vyžaduje aj pretrvávajúci negatívny vplyv nelegálnych aktivít, najmä ohrození krádežami a vandalizmom, nelegálnymi archeologickými výskumami a i. Dohovor predstavuje medzinárodnú zmluvu, ktorá je rovnako záväzná ako ktorýkoľvek zákon platný v Slovenskej republike. Možno však konštatovať, že ochrana území SKD sa počas uplynulých 20 rokov zvýšila.

Ďalším opatrením na zabezpečenie adekvátneho stavu zachovania jedinečnej svetovej hodnoty lokalít bolo vytvorenie pravidelného systému monitoringu stavu zachovania lokalít SKD ako účinného nástroja na predchádzanie ich ohrozenia. Sledovanie aktuálneho stavu a vyhodnotenie zmien je nenahraditeľným nástrojom na posúdenie zachovania hodnôt. Monitoring zabezpečuje od roku 1996 Pamiatkový úrad SR. Striedavo v dvojročnom cykle je monitorovaný stav zachovania národných kultúrnych pamiatok a územia SKD. Výsledky monitoringu sú premietnuté do tzv. periodických správ o stave zachovania lokalít SKD a správ o implementácii Dohovoru zasielaných do Centra SD v Paríži každých 6 rokov. V prípade indikovania ohrozenia SKD sú prijímané opatrenia na nápravu v spolupráci so samosprávou a vlastníkom. Zlepšeniu stavu zachovania lokalít SKD výrazne napomohlo aj vytvorenie osobitnej dotačnej schémy Ministerstva kultúry SR „Obnovme si svoj dom“, podprogramu 1.2 Obnova národných kultúrnych pamiatok v lokalitách svetového kultúrneho dedičstva a podprogramu 1.3 Aktivity kultúrnej politiky a edičnej činnosti v oblasti ochrany pamiatkového fondu, kde možno podporiť aj manažmentové plány SKD a propagačné aktivity. Pre rozhodovanie o dotáciách na obnovu národných kultúrnych pamiatok sú využívané aj výsledky monitoringu SKD (obr. 2) Zvýšenému financovaniu lokalít napomohlo aj ich prioritizovanie v rámci grantových schém iných rezortov.

Približne pred desiatimi rokmi bol aktualizovaný aj *Predbežný zoznam svetového dedičstva Slovenskej republiky*, pretože nominácie do Zoznamu nie sú posudzované, ak nominovaný objekt/lokalita nebol najprv zaradený do tohto zoznamu. V súčasnosti na ňom máme tieto kultúrne lokality:

- Pamiatky Veľkej Moravy: Slovanské hradisko v Mikulčiciach a Kostol sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch;
- Limes Romanus – rímske antické pamiatky na strednom Dunaji;
- Komárno – protiturecká pevnosť;
- Gemerské a abovské kostoly so stredovekými nástennými maľbami;

Obr. 2. Dotačná schéma Ministerstva kultúry SR „Obnovme si svoj dom“

Vysvetlivky: Podprogram 1.2 Obnova národných kultúrnych pamiatok v lokalitách svetového kultúrneho dedičstva za obdobie 2006 – 2013 s uvedením počtu podporených projektov. Zdroj: Prokešová (2013)

- Tokajská vinohradnícka oblasť, súbor vinohradníckych pivníc ;
- Pamätník Chatama Sófera;
- Koncept šošovkovitého historického jadra mesta Košice.

V januári roku 2013 predložila Slovenská republika spolu s Českou republikou do Centra svetového dedičstva návrh na zápis do Zoznamu lokality Pamiatky Veľkej Moravy: Slovanské hradisko v Mikulčiciach a Kostol sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch. Momentálne tento návrh posudzuje ICOMOS. V tomto roku sa predpokladá jeho posúdenie na zasadnutí Výboru. Pamiatkový úrad SR pracuje aj na návrhu rozšírenia územia existujúcej lokality Hranice Rímskej ríše (Veľká Británia, Nemecko) o časti nachádzajúce sa na území Slovenska: Rímsky vojenský tábor v Iži, tzv. Kelemantia a Rímsky vojenský tábor Gerulata v Bratislave-Rusovciach. Momentálne prebieha diskusia s ICOMOS-om a Medzivládny výborom Hraníc Rímskej ríše o definovaní hodnôt celej lokality a postupu predkladania ďalších nominácií.

* * *

Počas uplynulých 20 rokov sa značne zvýšili aj samotné požiadavky Centra svetového dedičstva a Výboru na implementáciu Dohovoru štátom. Viacero opatrení bolo iniciovaných aj priamo Výborom. Jedným z nich bol *retrospektívny inventarizačný projekt* všetkých lokalít svetového dedičstva zameraný na lepšiu identifikáciu hraníc územia a ich ochranných pásiem a jednotný systém definovania jedinečnej svetovej hodnoty. V rámci realizácie úlohy boli precíznejšie vymedzené územia

prvých troch zapísaných lokalít a spracované návrhy retrospektívnej definície jedinečnej svetovej hodnoty lokalít SKD Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia, Vlkolínece a Historické jadro mesta Bardejov.

Dôkazom zvyšovania nárokov na požiadavky spojené s implementáciou Dohovoru štátom sú aj operačné smernice, ktoré sa od prvých, publikovaných v roku 1977, majúcich 28 článkov pozmenili na aktuálne platné s 290 článkami a 12 prílohami. Kým príprava prvých návrhov na zápis do Zoznamu bola jednoduchšia, dnes sa nároky značne zvýšili, a to sa týka nielen prípravy projektov, ale hlavne zabezpečenia adekvátneho stavu zachovania lokalít navrhovaných na zápis do Zoznamu už pred samotným predložením návrhu. Celkovo sa zvýšili aj nároky na zabezpečenie adekvátneho stavu svetového dedičstva a značne narástla aj s tým spojená agenda.

Počas svojho dvadsaťročného pôsobenia v rámci Dohovoru Slovenská republika, ako členský štát konvencie, prispela nielen úspešnými nomináciami do Zoznamu, ale taktiež sa aktívne podieľala na riešení spoločných problémov a globálnych tém, týkajúcich sa ochrany výnimočných hodnôt svetového dedičstva a zabezpečenia adekvátneho stavu ich zachovania. Po zhodnotení doterajších skúseností možno skonštatovať, že hlavnou výhodou zápisu lokality do Zoznamu je spoločná (svetová) snaha o zachovanie hodnôt kultúrneho a prírodného dedičstva a pomoc svetového spoločenstva v prípade ich ohrozenia.

Literatúra

- Kol.: Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention. Paris: UNESCO, 2005, 232 p.
- Pinčíková, E.: World Heritage in Slovakia, Monuments Board of the Slovak Republic, Bratislava, 2010, p. 45.
- Pinčíková, L.: Organisation of the Monument Protecting System in Slovakia. In: Protecting and Safeguarding Cultural Heritage. Krakow: International Cultural Centre, 2011, p. 171 – 200.
- Prokešová, A.: Dotačná schéma Ministerstva kultúry SR „Obnovme si svoj dom“, podprogram 1.2. Bratislava, MK SR, 2013.

Ing. arch. Eubica Pinčíková,

lubica.pincikova@pamiatky.gov.sk

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava